

HISTORIA TERENU ARBORETUM BRAMY MORAWSKIEJ

History of the area of the Moravian Gate Arboretum

Paweł KOJS, Waldemar SZENDERA, Wiesław WŁOCH

*Ogród Botaniczny – Centrum Zachowania Różnorodności Biologicznej PAN,
Pracownia Zachowania Bioróżnorodności Górnego Śląska, ul. Żorska 2, 47-400 Racibórz*

STRESZCZENIE

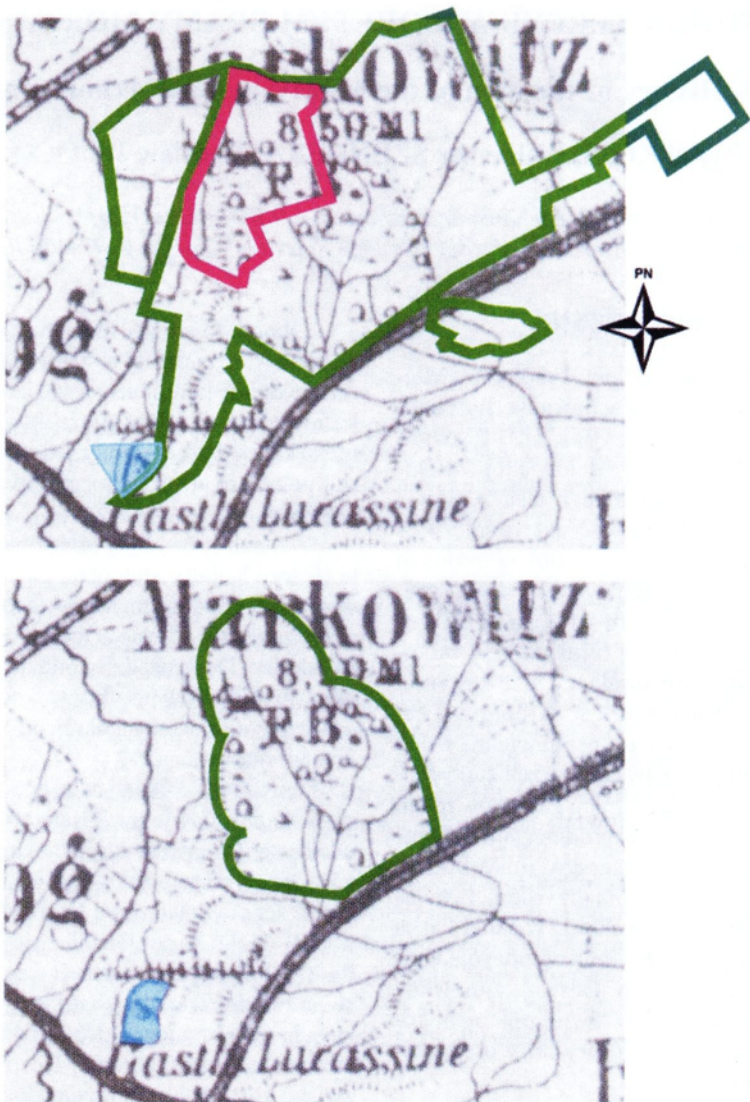
1 maja 2000 roku, dzięki współpracy Miasta Racibórz i Pracowni Zachowania Bioróżnorodności Górnego Śląska OB CZRB PAN powstało Arboretum Bramy Morawskiej w Raciborzu na terenie komunalnego lasu „Obora”. Obiekt ten ma dużą wartość przyrodniczą ze względu na występowanie w nim naturalnych zbiorowisk leśnych, zachowanych dzięki prowadzeniu przez kolejnych właścicieli ekstenzywnej gospodarki leśnej (brak zrębów całkowitych i utrzymanie naturalnego drzewostanu). Swą bogatą bioróżnorodność Arboretum zawdzięcza również swemu usytuowaniu w sąsiedztwie Bramy Morawskiej, przez którą prowadzi naturalny szlak migracji gatunków roślin i zwierząt. O walorach przyrodniczych Arboretum decyduje lokalny, łagodny mikroklimat. Dzięki ogromnym walorom przyrodniczym las „Obora” od 1992 roku wchodzi w skład Parku Krajobrazowego Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich. Obszar zajmowany przez Arboretum stanowi również element korytarza ekologicznego Górnej Odry o znaczeniu międzynarodowym.

Starania o utworzenie Ogrodu Botanicznego jak i Arboretum na Górnym Śląsku mają swoją długą tradycję. Zaawansowane są prace przy tworzeniu Śląskiego Ogrodu Botanicznego w Mikołowie-Mokrem, choć ze względu na trudną sytuację własnościową nie należy się spodziewać szybkiego rozpoczęcia prac na tym terenie. Natomiast w dniu 1 maja 2000 roku, dzięki m.in. współpracy Miasta Racibórz i Pracowni Zachowania Bioróżnorodności Górnego Śląska OB CZRB PAN powołano Arboretum Bramy Morawskiej w Raciborzu na terenie komunalnego lasu „Obora”.

„Obora” to słowo, którym w języku starosłowiańskim, i później w staroczeskim, określano niewielkie kompleksy leśne izolowane użytkami rolnymi. W zamierzczłej przeszłości mieszkańcy żyznej doliny Odry w lesie „Obora” pozyskiwali drewno, polowali i chowali zmarłych.

W latach 1961–1972 archeolodzy z Instytutu Historii Kultury Materialnej w Krakowie przy współudziale Muzeum Miejskiego w Raciborzu przeprowadzili w lesie „Obora” badania wykopalskowe. Doprowadziły one do odkrycia kilkunastu kurhanów przykrywających pochówki całopalne datowane na okres od VI do IX wieku naszej ery.

Las „Obora” w swej całej znanej nam historii posiadał niewielu właścicieli. Pierwszymi udokumentowanymi właścicielami byli Piastowie – książęta raciborsko-opolscy. Dobra te stały się następnie własnością Cystersów osiadłych w XIII wieku w pobliskich Rudach (Mapa 1). Po 1810 r., czyli po kasacji zakonów w państwie pruskim, las ten stał się znowu dobrem księcia raciborskiego, który przybył na ziemię raciborską z dość odległej Hesji i przyjął nazwisko von Ratibor. Strażnicy książęcych dóbr dobrze chronili ten las przed nadmierną penetracją i dziką eksploatacją. Takie zagrożenie istniało stale ze strony okolicznej ludności. Las „Obora” nie był też nigdy całkowicie wylesiony, stąd zachowało się w nim wiele rzadkich i ciekawych roślin, grzybów oraz zwierząt. Swą bogatą bioróżnorodność „Obora” zawdzięcza również swemu usytuowaniu u „wylotu” Bramy Morawskiej, przez którą prowadzi naturalny, odwieczny szlak migracji rozlicznych przedstawicieli świata ożywionego. W 1928 r. las „Obora” został sprzedany przez księcia raciborskiego miastu Racibórz. Decyzja o zakupie

Mapa 1. Obszar zajmowany przez las „Obora” współcześnie (mapa górna) i w połowie XIX wieku (mapa dolna).

Mapa górna: granicę Arboretum Bramy Morawskiej obwiedziono zieloną linią; granicę części proponowanej do ogrodzenia zaznaczono czerwoną linią; staw Kamieniok, proponowany do odtworzenia zaznaczono kolorem niebieskim.

Mapa dolna: obszar zajmowany przez Las „Obora” w pierwszej połowie XIX obwiedziono zieloną linią; staw Kamieniok zaznaczono kolorem niebieskim.

Map 1. The area occupied by the municipal forest „Obora” nowadays (the upper map) and in the mid of XIX century (the lower map).

The upper map: Arboretum of Brama Morawska is outlined with green line. The area planned for fencing is outlined with the red line. The Pond Kamieniok, proposed for restitution, is drawn in blue.

The lower map: the municipal forest „Obora” in the mid of XIX century is outlined with green line. The Pond Kamieniok is drawn in blue.

związana była z lokalizacją granicy państwo-
wej polsko-niemieckiej po zakończeniu I woj-
ny światowej na granicy miasta Raciborza. Ra-
cibórz został po stronie niemieckiej. Spowodo-
wało to odcięcie go od tradycyjnych terenów
rekreacyjnych położonych w lesie Młyńskim i
w lesie Widok, które zostały włączone do Pol-
ski. Od tego czasu las „Obora” pełnił funkcję
rekreacyjno-wypoczynkową.

Zgodnie z zawartą dnia 21 czerwca 1928 r.
– nr rej. 41/28 – umową znajdującą się przy
aktach gruntowych (nieruchomości) majątku fi-
deikomisowego Racibórz wykaz L.35 (tom akt
61.)

„(...) Książe Wiktor Augustyn Maria von Ra-
tibor sprzedał miastu Raciborzowi nierucho-
mość „Obora” o powierzchni 183,95,22 ha za
cenę 300 tys. marek wraz z zabudowaniami i in-
wentarzem z wyjątkiem urządzeń i usprawnień
wymienionych w paragrafie 3 tej umowy.

Paragraf 3 w pierwszej części omawia cię-
żary wynikające z zobowiązań poprzednich
właścicieli majątku „Obora”. Część ta kończy
się następującą sentencją:

„Wskutek sprzedaży „Obory” Miastu Ra-
cibórz, prawo to (ciężary) stało się bezprzed-
miotowe. Kontrahenci zezwalają i wnoszą o wy-
kreślenie tego prawa w księdze wieczystej wy-
kaz L.35 i we wszelkich wykazach, w których
prawo to zostało wpisane.

Wodociąg wymieniony w mającym być wy-
kreślonym wpisie, określony jest bliżej na obu
mapach, stanowiących część niniejszej umowy
i dołączony jest do niej jako załącznik nr 2.

Wodociąg z wszelkimi jego urządzeniami,
szczególnie domkami nad źródłami, pozostanie
własnością sprzedającego. Utrzymanie tych
urządzeń należy do sprzedającego jako właściciela.
Sprzedającemu przysługuje prawo wstępu
na teren przez jego urzędników, pracowników
i innych upoważnionych, celem dokonywania
odkopywań lub innych robót służących do
utrzymania wodociągu. Grunty naruszone
wskutek tych robót, szczególnie drogi, muszą
być doprowadzone do stanu pierwotnego przez
sprzedającego na jego koszt”.

Wskazuje to na jeszcze jedną bardzo istot-
ną funkcję, jaką w swojej historii pełnił las
„Obora” – zaopatrywanie Raciborza w wodę.

O zasobności w wodę lasu „Obora” decy-
duje to, że mają tam źródła trzy stałe potoki.
Okresowo też, w kilku miejscach, wypływają
wody źródlane i tworzą cieki wysychające w
suchszych porach roku. Do końca pierwszej
wojny światowej na raciborskim Starym Rynku
znajdowała się sadzawka, do której stałe, dzięki
sile grawitacyjnej, dopływała woda pitna ze
źródlisk w „Oborze” m.in. poprzez rury wyko-
nane z wydrążonych pni dębowych. Natomiast
browar w Raciborzu wykorzystywał wody do-
prowadzane z „Obory” jeszcze w latach sześć-
dziesiątych XX wieku. Rurociąg ten liczył so-
bie ponad 2 kilometry.

Las „Obora” był też obiektem badań biolo-
gów od pierwszej połowy XIX wieku i jest nim
również obecnie. Pierwszymi przyrodnikami ba-
dającymi las „Obora” byli Wimmer (1840,
1857) i Grabowski (1843). W zbiorach zielni-
kowych Uniwersytetu Wrocławskiego zachowa-
ły się okazy rzadkich roślin zebranych w „Obo-
rze” z dnia 23 lutego 1830 roku. Niewiele jest
miejsc w naszym kraju, które mogłyby się po-
szczycić ponad 170-letnią tradycją badań przy-
rodniczych i w których, pomimo ponad 70-let-
niego wykorzystywania do celów rekreacyjno-
wypoczynkowych zachowało się do dnia dzie-
isiejszego podobne bogactwo przyrodnicze.

Najintensywniejsze badania botaniczne lasu
„Obora” były prowadzone na przełomie XIX i
XX wieku. Swoje obserwacje prowadzili tam:
Fieck (1881), Schube (1903, 1904), Pax (1915,
1925) Wilzek (1935). Po drugiej wojnie świa-
towej o florze „Obory” pisała Kuczyńska (1973,
1974). Do dzisiaj Las „Obora” zachwyca bota-
ników i przyrodników swym nieprzeciętnym bo-
gactwem florystycznym (Parusel i Buszman
1992, Duda 1993, Duda i Witkowska 1993,
Celiński 1994, Urbisz 1996).

Miasto Racibórz, położone niemal w samym
centrum konurbacji Rybnicko-Ostrawskiej nie
nie straciło z dawnych walorów przyrodniczych
predestynujących go do nazwy Zielonej stolicy
Śląska. Konsekwentna współpraca Zarządu
Miasta, Rady Miasta i Ogrodu Botanicznego –
CZRB PAN spowodowały, że w bardzo krótkim

czasie do życia zostało powołane Arboretum Bramy Morawskiej. Spośród wielu możliwych lokalizacji ogrodów botanicznych i arboretów na Śląsku ta wydaje się być wręcz doskonałą. Decyduje o tym znakomity mikroklimat Bramy Morawskiej (długość okresu wegetacyjnego wynosi około 235 dni, średnia roczna suma opadów mieści się w przedziale 670–770 mm, średnia roczna temperatura wynosi 8 stopni Celsjusza) i wspaniała, prawie naturalna przyroda.

Wyjątkowe walory przyrodnicze tego terenu, zdecydowały o tym, że las „Obora” wszedł w 1992 roku w skład Parku Krajobrazowego pod nazwą Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich. Las „Obora” stanowi również element korytarza ekologicznego Górnej Odry o znaczeniu międzynarodowym.

SUMMARY

The Arboretum of Brama Morawska in Racibórz was founded on the 1st May 2000 on the base of municipal forest “Obora” in result of the cooperation between Town Racibórz and the Department for Conservation of Biodiversity of the Upper Silesia (Botanical Garden – Centre for Biological Diversity Conservation of the Polish Academy of Sciences). Natural value of Arboretum is associated with the forest communities, which persisted due to the extensive forest management (the lack of clear cuttings and protection of natural stand). Rich biodiversity of Arboretum is also associated with the close vicinity of Brama Morawska, which is a natural path of migration of plant and animal species. Biodiversity of Arboretum is influenced by local, mild microclimate. Due to its great natural values forest “Obora” has been included within Landscape Park “Cysterskie kompozycje krajobrazowe Rud Wielkich” since 1992. The area of Arboretum is also an element of ecological corridor of Upper Odra, with international significance.

LITERATURA

- Celiński F.** 1994. Stosunki fytosocjologiczne – leśne Parku Krajobrazowego „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”. Scripta Rudensia. Rudy Wielkie.
- Duda J.** 1993. Lasy i leśnictwo projektowanego Rudzkiego Parku Krajobrazowego. Dokumentacja naukowa w bibl. Dyr. Parku Krajobrazowego Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich (C.K.P.K.R.W.) Katowice.
- Duda J., Witkowska B.** 1993. Charakterystyka wybranych wartości przyrodniczych i krajobrazowych projektowanego Rudzkiego Parku Krajobrazowego. Dokumentacja naukowa w bibl. Dyr. Parku Krajobrazowego Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich (C.K.P.K.R.W.) Katowice.
- Fieck E.** 1881. Flora von Schlesien. J.U. Kern's Verl. Breslau.
- Grabowski H.** 1843. Flora von Ober-Schlesien und dem Gesenke. Verl. von A. Goschorsky. Breslau.
- Kuczyńska I.** 1973. Stosunki geobotaniczne Opolszczyzny. I. Zbiorowiska leśne. Acta Universitatis Wratislaviensis 15 – Prace botaniczne.
- Kuczyńska I.** 1974. Stosunki geobotaniczne Opolszczyzny. II. Analiza geobotaniczna flory, podział geobotaniczny. Acta Universitatis Wratislaviensis 18 – Prace botaniczne.
- Parusel J., Buszman B.** 1992. Roślinność aktualna projektowanego Rudzkiego Parku Krajobrazowego. Dokumentacja projektowanego Rudzkiego Parku Krajobrazowego, etap I. Katowice, grudzień.
- Pax F.** 1915. Schlesien Pflanzenwelt. Jena.
- Pax F.** 1925. Wirbeltierfauna von Schlesien. Berlin.
- Schube T.** 1903. Die Verbreitung der Gefäßpflanzen in Schlesien. Druk von R. Nischkowsky. Breslau.
- Schube T.** 1904. Flora von Schlesien. Breslau.
- Urbisz A.** 1996. Flora naczyniowa Płaskowyżu Rybnickiego na tle antropogenicznych przemian tego obszaru. Scripta Rudensia nr 6. Rudy Wielkie.
- Wilzek R.** 1935. Die Pflanzengesellschaften des mittelschlesischen Odertale. Inaugural-Dissertation, Breslau.
- Wimmer F.** 1857. Flora von Schlesien. Verl. von F. Hirt. Breslau.
- Wimmer R.** 1840. Flora von Schlesien, Preussischen und Österreichischen Anteils oder vom oberen Oder- und Weichsel-Quellen-Gebiet mit besonderer Berücksichtigung der Umgegend von Breslau. Verl. von F. Hirt. Breslau, Ratibor und Pless.